

**VENİZELOS'UN "PONTUS KOMPLOSU": YUNANİSTAN'IN
ERMENİLERLE İTTİFAK ARAYIŞI**

*VENIZELOS'S PONTUS CONSPIRACY: GREECE'S ALLIANCE QUEST WITH
ARMENIANS*

*"ЗАГОВОР ВЕНИЗЕЛОСА НА ПОНТУС": ПОИСКИ ПУТЕЙ ГРЕЦИИ ЗА
ОБЪЕДИНЕНИЕ С АРМЯНАМИ*

Doç. Dr. Mehmet OKUR*

ÖZET

Mondros Mütarekesi'nden hemen sonra harekete geçen ve Megalo İdea hedefleri doğrultusunda Akdeniz'den Karadeniz'e uzanan coğrafyayı ele geçirmek isteyen Yunanistan Başbakanı Venizelos, İtilaf devletleri nezdinde yaptığı girişimlerde özellikle Batı Anadolu üzerinde durmuş, hatta Pontusçu Rumların tepkisini çekme pahasına Trabzon ve çevresinin Ermeni iddiaları çerçevesinde ele alınması gerektiğini ifade etmişti.

Esasında Venizelos'un dikkatini Batı Anadolu üzerine vermesi Doğu Karadeniz dahil Megalo İdea'nın diğer hedeflerinden vazgeçtiği anlamına gelmiyordu. Nitekim Venizelos, bir taraftan Karadeniz Bölgesi'ndeki Rum sayısını artırmaya çalışırken, diğer taraftan da Ermenilerle birlikte bir "Pontus Devleti" kurulması için askerî ve siyasî girişimlerde bulunmaktaydı. O'nun planına göre Rumlar ve Ermeniler ortak bir askeri operasyonla Doğu Karadeniz'de kontrolü ele geçirecekler, daha sonra da bir Rum-Ermeni Cumhuriyeti oluşturacaklardı. Bu siyasî yapı "Pontus Devleti"ne gidişin önemli bir adımı olacaktı.

Anahtar Kelimeler:

Venizelos, Yunanistan, Ermeniler, Doğu Karadeniz, Trabzon.

ABSTRACT

The Greek Prime Minister Venizelos who took action immediately after the Mondros Armistice and wanted to get the region extending from the Mediterranean to the Black Sea in accordance with the targets of the Megalo Idea; especially emphasized on Western Anatolia in his attempts before the Entente States. Also, he declared that Trabzon and its surroundings should be handled in the framework of Armenian claims at the expense of Pontus.

Venizelos's attention on the Western Anatolia especially did not mean that he gave up his other targets of Megalo Idea including the Eastern Black Sea. In fact on the one hand, Venizelos tried to increase the numbers of Greek on the Black Sea Region. On the other hand, he made military and political attempts for establishing a State of Pontus together with Armenians. According to his plan, Greeks and Armenians would get the

* Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü-Trabzon/TÜRKİYE

control in the Eastern Black Sea with a collective military operation. And then; they would form a Greek- Armenian Republic. This would be an important step to the ' State of Pontus'

Key Words:

Venizelos, Greece, Armenians, Eastern Black Sea, Trebizond.

РЕЗЮМЕ

Венизелос, премьер министр Греции, который примерно после договора Мондроза хотел захватить географию, тянущуюся от черного моря до средиземного моря, особенно проявлял исключительный интерес к западной Анатолии и заявил, что надо приступать к вопросу о Трабзоне в рамках армянских утверждений.

На самом деле, когда Венизелос придавал огромное значение западной анатолии, это не означало, что он отказался от других целей "Мегало идея" включая и восточную Анатолию. К тому же, Венизелос с одной стороны постарался увеличить число греков, а с другой стороны подготовил план , чтобы основать " Государство Понтус" с армянами. В соответствии с его планом, греки и армяне с совместной деятельностью будут захватывать восточную часть чёрного моря, а потом будут создавать республику Грек-Армян. Это политическое строение станет важным шагом в пути "Государство Понтус".

Ключевые Слова:

Венизелос, Греция, Армянин/ Армяне, Восточная Часть Черного Моря, Трабзон.

Birinci Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri bloğunda yer alan fakat pek az güç sarf eden Yunanistan'ın talepleri savaşa yön veren diğer devletlere göre oldukça fazlaydı. Osmanlı Devleti'nin savaştan çekildiğini belgeleyen Mondros Mütarekesi'nden hemen sonra 2 Kasım 1918'de İngiltere Başbakanı Lloyd George'a bir mektup gönderen Başbakan Venizelos, Rum nüfusun bulunduğu Türkiye'nin batı kısmının Yunanistan'a ilhak edilmesi gerektiğini ifade etmekte ve bu hususun aslında İtilaf Devletleri'nin uğrunda savaştığı ilkeler arasında yer aldığını ileri sürmekteydi (Sonyel 1995: 33). Esasında Doğu ve Batı Trakya, İstanbul, On iki Adalar, Kıbrıs ve Doğu Karadeniz üzerinde de hak iddia eden Venizelos, 3-4 Şubat 1919'da Paris Barış Konferansı'nda bu iddialarının bir kısmından şimdilik kaydıyla vazgeçmiş ve çabalarını Batı Anadolu üzerine yoğunlaştırmıştı (Kitsikis bty: 23; Sonyel 1995: 35).

Venizelos'un önceliği Batı Anadolu'ya vermesi ve Pontus meselesini şimdilik Ermeni meselesi çerçevesinde ele alması, hatta Amerika Birleşik Devletleri nezdinde girişimde bulunarak Ermenilerin yaşadığı Trabzon Vilayeti'nin ve Karadeniz'in diğer sahil kısımlar üzerindeki hakkını destekleyeceğini bildirmesi bir an önce devletlerini kurmak isteyen Pontusçu Rumların tepkisini çekmişti¹. Nitekim Mondros Mütarekesi öncesinden itibaren Pontus Rum Devleti'nin kurulması için çalışmalarını sürdüren Constantin Constantinidis², Atina'da Pontusçular Komitesi'ne gönderdiği mektupta Yunan

Hükümeti'ni Pontus meselesine yeterince sahip çıkmamakla suçlamaktaydı (Kitsikis bty: 336). Pontus İttihad-ı Milli Komitesi Başkanı Oeconomos da; "Dostumuz Yunan Hükümeti, Ermenilere Trabzon'u istemeyeceğine dair vaatte bulunmuş olabilir. Bu taahhüt ancak Yunan Hükümeti'ni bağlayan bir husustur. Biz Karadeniz Sahili Rum ahalisinin temsilcileri olarak bu hususu şiddetle protesto ederiz. Çünkü meselenin bu şekilde çözümü, İtilaf Devletleri tarafından, her milletin kendi geleceğini tayin etme hakkına sahip olduğuna dair ilan edilen esaslara zıt niteliktedir. Ayrıca zannetmeyiz ki, dostlarımız Ermeniler, Pontus ve bilhassa Trabzon Vilayeti'nin mahiyet-i Yunaniyesini mevzu etmek istesinler" (Memleket: 21 Mart 1335/1919), şeklinde bir beyanatta bulundu.

Tepkiler ve tartışmalar basına da yansımıştı. Pontusçu Rumlar dönemin etkili gazetelerinden The New York Times'a gönderdikleri mektuplarla hem Doğu Karadeniz üzerindeki Ermeni iddialarına³ cevap vermişler hem de Venizelos'u etkilemeye çalışmışlardır. Pontusçu Rumlar tarafından 11 Mayıs 1919'da The New York Gazetesi'ne gönderilen bir yazıda ise "...önemli olan Venizelos'un değil Pontus Rumlarının ne istediğidir" şeklinde tepki gösterilmekte ve şöyle denilmektedir:

"...Tek bir çözüme sahip değiliz. Biz, Pontus sakinlerinin çoğunluğunun üzerine kabul edilebilir olmayan hiçbir şeyin kararlaştırılmamasını istiyoruz. Eğer bir "Pontus Cumhuriyeti" kurulur ise - ki bölge sakinleri bunun kolay olacağını ummaktadırlar - Ermenistan'a Barış Konferansı tarafından uygun bulunacak herhangi bir liman/limanlara özgür veya bedava giriş hakkı verilebilir. Adalet Ermenilere sağlanmalıdır; fakat adalet aynı zamanda Rumlar için de sağlanmalıdır." (The New York Times, May 11, 1919).

İstanbul Fener Rum Patrikhanesi de Patrik Vekili Dorotios başkanlığındaki bir heyeti Avrupa'ya göndererek Pontusçu Rumlara destek olmaya çalıştı⁴. Heyette yer alan Trabzon Metropolitisi Hrisantos, 2 Mayıs'ta "Trabzon Metropolitisi ve Gayr-i Müstahlis Rumların Murahhası" sıfatıyla imzaladığı bir muhtırayı konferansa sundu. Muhtırasında Rum nüfusunu abartılı bir şekilde göstermeye⁵ çalışan Hrisantos, nüfusu tamamen Müslüman olan Lazistan (Rize) hariç, bölgede büyük bir devletin yönetimi altında özerk bir Pontus Devleti kurulmasını, Trabzon, Samsun, Sinop, Amasya ve Karahisar'ın da bu yönetim sınırları içersine alınmasını istiyordu. Ayrıca özerk devletin, ileride kurulacak Ermenistan Devleti ile işbirliği yapacağını belirterek konferans delegelerinin desteğini almaya çalışıyordu (FO. 608/82; Sonyel 1995: 40).

Esasında Venizelos'un dikkatini Batı Anadolu üzerine vermesi Doğu Karadeniz dahil Megalo İdea'nın diğer hedeflerinden vazgeçtiği anlamına gelmiyor, hatta o, bu bölgelerdeki Rum unsurunu bir adım sonrasına hazırlamaya çalışıyordu⁶. Nitekim O, Paris Barış Konferansı'nı söz düzenbazlıklarıyla ve sahte istatistiklerle aldatarak Batı Anadolu'yu

Türkiye'den koparmaya çalışırken, Karadeniz Bölgesi'ndeki Rumların sayısını arttırmaya, onları silahlandırmaya ve tedhiş hareketlerinde bulunmaya teşvik etmekteydi (Pontus Meselesi 1338: 2). Öyle ki Yunanistan Batı Anadolu ve Karadeniz Bölgesi'ne göçmen taşınması için 15 vapur tahsis etmişti⁷. Yunan donanması da bu konuda destek olmaktadır. Anadolu'ya Rum muhacir taşımada önemli rol oynayan Yunan donanma kumandanları gerçek niyetlerini gizlemek için taşıdıkları Rumların, Rusya'da Bolşeviklerden kaçan ve çok zor durumda Rus kıyılarında ve Kafkaslarda yaşayan Rumlar olduklarını ileri sürüyorlardı (BOA, DH-KMS), 53-2/74).

Karadeniz sahillerine çıkartılan Rum göçmenlerin bir kısmı Yunan subayları tarafından askerî eğitime tabi tutuluyordu. 15 Ocak 1919 günü 9. Ordu Kumandanlığı'ndan Harbiye Nezareti'ne gönderilen bir telgrafa göre, Yunan miralaylarından İstalyanos adında bir şahıs, maiyetinde beş subay ile beraber Karadeniz sahillerinde Pontus Hükümeti'nin ihyasına yönelik çeteler teşkil ve mevcut çeteleri eğitmek üzere Trabzon'a gelmişlerdi. Eğitim verilen bu Rum çetelerinin içinde Yunan erleri de bulunmaktaydı (ATASE, İSH, K.83, G.7, B. 7-1; K.910, G.179, B.179-1).

Yine Yunan miralaylarından Bakas'ın komutası altında yüzbaşı ve binbaşı rütbelerinde 14 subay ve 6 çete reisinden mürekkep bir grup Yunan askeri Trabzon'a gelmişti (BOA, DH-KMS, 49-2/51; 49-2/57). Ayrıca, Samsun ve civarındaki Rumların ayaklandırılması için Yunan Erkân-ı Harp binbaşlarından Parcusu'nun 1.000 kadar Rum çeteciyle Samsun'a gönderilmesine karar verilmişti (ATASE, K1.605, D.173, F.1).

Başta İngilizler olmak üzere Müttefikler de Rum göçüne destek olmakta, bu konuda Osmanlı Hükümetini ve yerel yöneticileri baskı altına almaktaydı. Örneğin 18 Nisan 1919'dan beri Trabzon'da bulunan ve Rumlarla yakın ilişkileri olan İngiliz kontrol subayı Yüzbaşı Crawford gerek vilayet nezdinde ve gerek askeri makamlar nezdinde teşebbüslerde bulunarak, Kafkasya'daki Rumların Anadolu'ya getirilmesine çalışmakta ve gerekçe olarak ta buralarda yaşanan sefaleti göstermekteydi (BOA. DH-KMS, 53-2/92).

Ayrıca İngiliz Yüksek Komiserliği'nin emriyle, İngiliz ordusuna mensup Yarbay Smith ile Teğmen Slade'ten oluşan bir heyet, 6 Temmuz 1919'da muhacir ve mülteci durumunu incelemek amacıyla Samsun'da incelemeler yapmış, Yarbay Smith burada askeri ve mülki amirlerle yaptığı görüşmelerde Rusya'dan gelmekte olan Rum muhacirleri Trabzon başta olmak üzere bütün Karadeniz Bölgesi'nde iskan ettirilmesinin İngiliz Hükümeti'nin bir politikası olduğunu ifade etmişti (ATASE, İSH, K.97, G.79, B.79-1).

Esasında İngilizlerin amacı Bolşeviklerin daha güneye yayılmasını önlemek ve Basra Körfezi'ni ve Hindistan yolunu güvence altına almak olduğundan bölgedeki bütün unsurları bu hedef doğrultusunda kullanmaya çalışıyorlardı. Nitekim Kasım 1919'da Batum'da Rum, Ermeni ve Bolşevik karşıtı Ruslardan oluşan bir jandarma birliği teşkil etmişlerdi (Çapa 1993: 53).

Yine İngiliz Hükümeti, bölgedeki Rum, Ermeni ve Gürcülere yüklü miktarda paralar dağıtarak bu unsurları Bolşevikler ve Türklere karşı birleştirmeye çalışmaktaydı (Hopkirk 1995: 164-165).

İngiltere Hükümeti'nin ve İngiltere kamuoyunun düşüncelerini çok iyi bilen Yunanistan Başbakanı Venizelos, kısa ve uzak hedeflerini de buna göre belirlemişti. Bu ülkenin Bolşevik yayılmasına karşı duyduğu endişeden hareketle zaman zaman Doğu Karadeniz'i ve Kafkasları kapsayacak bir Pontus Rum-Ermeni Federasyonu oluşturulmasını önermiştir (Şimşir II 1995: 340)⁸. Venizelos bu politikasıyla Anadolu'daki Türk Milli Hareketi'ni iki ateş arasında bırakarak⁹ Batı Anadolu'yu kolayca elde etmeyi planlıyordu. Pontusçu Rumları Ermenilerle anlaşmaya zorlamasının altında da yine bu politika yatmaktaydı (Saydam 1990: 428).

Esasında Ermeniler de başlangıçta Venizelos'un düşlerine kapılarak onun politikalarına olumlu bakmış, Yunanistan'ın Trabzon'u işgalini desteklemişlerdi. Nitekim İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Robeck'le görüşen Ermenistan'ın eski Cumhurbaşkanı Avedis Hatisyan, Türk Milli Hareketi'ne Trabzon yoluyla yapılan Rus yardımlarının önlenmesi için Venizelos'un Yunan donanmasını Karadeniz'e göndermesini ve Trabzon'u işgal etmesini dilediklerini bildirmişti. Yunan ordusunun Trabzon'u kolayca işgal edebileceğini iddia eden Hatisyan, Ermeni askerlerinin de Erzurum üzerine yürüyerek bu plana destek verebileceklerini söylemişti (FO. 371/4946/E 11328).

Pontusçu Rumların önde gelen savunucusu Hrisantos ise, Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Ermenilere verilmek istenmesinden duyduğu endişe ile Avrupa devletleri ve kamuoyları nezdinde sıkı temaslarda bulunmuş, ancak istediği desteği alamayınca¹⁰ Kasım 1919'da Trabzon'a dönmüştü. Burada yaptığı açıklamalarda; Avrupa'da, Trabzon'da bir Ermeni idaresinin kurulmaması için çalıştığını, Paris'teki Ermeni heyetiyle yaptığı görüşmelerde onlara, Trabzon ve çevresinde Türk ve Rum unsurunun çoğunlukta olduğunu, bu bakımdan Türklerle Rumların birlikte yaşamaları gerektiğini ifade ettiğini söyledi (Çapa 1993: 33).

Hrisantos, bu açıklamalarıyla aslında Türklerin güvenini kazanmaya çalıştı. Fakat Hrisantos'daki bu ani politika değişikliğini Türk hükümeti şüphe ile karşılamış, bölgedeki idarecileri ve halkı uyarma gereği duymuştur (Kuran 1988: 79). Zira son zamanların tarihi göstermiştir ki, Osmanlı idaresindeki azınlıklar emperyalist devletlerin bilhassa Yunanistan'ın tahriki ile yer yer ve zaman zaman harekete geçmişler, güçleri yettiği ölçüde emellerini gerçekleştirmişler, durumun aleyhlerine döndüğü veya ayaklanma zamanının henüz gelmediği dönemlerde de sakin kalmayı tercih etmişler, birlikte yaşamaktan dem vurmushlardır, sonra tekrar ayaklanmışlardır (Gökbilgin 1959: 104). Aynı durumun şimdi bir kez daha yaşandığı Hrisantos'un "Türklerle birlikte yaşama" açıklamasından kısa bir süre sonra onun Batum'a ve Tiflis'e

yaptığı ziyaretlerden anlaşılmaktadır. Zira Hrisantos, bu ziyaretlerde Rum ve Ermeni ileri gelenleri ile görüşmelerde bulunmuş, Pontus Rum Devleti fikrinden vazgeçmediğini göstermiştir¹¹.

Trabzon Rum Metropoliti Hrisantos faaliyetlerini Batum'da sürdürürken, Venizelos da kurnaz bir politikayla hem Batı Anadolu'da Yunan ilerleyişini kolaylaştırmaya, hem de İngilizlerin, Ermenilerin, Pontusçu Rumların desteğini almaya ve batı kamuoyunun sempatisini kazanmaya çalıştı¹². Bu politika Doğu Karadeniz'de Pontusçu Rumlarla Ermenileri, hatta Gürcüleri bir devlet çatısı altında bir araya getirme girişimi idi¹³. Eğer bu girişim başarıya ulaşırsa Yunanistan bölgede ciddi bir nüfuza sahip olacak ve tarihi emellerine bir adım daha yaklaşacaktı.

1919 baharında harekete geçen Venizelos, Albay Katheniotis'i Pontus Rumlarını askeri birlikler halinde teşkilatlandırmak ve Ermenilerle birlikte bir devlet oluşumuna zemin hazırlamak için Batum ve Tiflis'e gönderdi (Özel 1991: 1369. İstanbul'daki Yunan gizli polis şefi Albay Zimbarakis de yine aynı amaçla Trabzon'a gönderilmişti (Sertoğlu 1968: 5).

Bu arada Batum ve Tiflis'te Gürcülerle temasta bulunan Hrisantos, Vanizelos'un talimatıyla yanında Yunanistan'ın Tiflis Yüksek Komiseri Stavridakis olduğu halde Erivan'a geçmiş ve Ermenilerle federasyon görüşmelerine başlamıştı¹⁴.

İki tur şeklinde yapılan görüşmelerde Rumları Hrisantos'dan başka Yunanistan'ın Tiflis Temsilcisi Stavridakis ve ikinci turda Katheniotis temsil ederken, Ermenileri General Terminasian ve Hatissian temsil etmekteydi. Bu görüşmelerde Rumların; her biri kendi bakanlıklarına, kendi yasalarına ve kendi ordusuna sahip iki eşit federasyon talebinde bulunmaları, Ermenilerin de; Pontus Rumlarının Ermeni Cumhuriyeti içerisinde tek bir yönetim altında federe devlet önerisinde ısrar etmeleri üzerine tam bir anlaşma sağlanamadı¹⁵. Üzerinde her iki tarafında tam olarak anlaştıkları tek konu, Bolşeviklerin daha güneye sızmalarını engellemek ve Müttefiklerin veya Yunanlıların acil olarak bölgeye askeri yardım göndermeleri talebi olmuştur (Yerasimos 1988/1989: 5056; Kitsikis bty: 336; Sonyel 1995: 172).

Rumları ve Ermenileri tek bir yönetim çatısı altında bir araya getirmeyi amaçlayan federasyon görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlanmasında Ermenilerin ABD Başkanı Wilson'a aşırı güvenmesi önemli rol oynadı¹⁶. Bilindiği üzere Wilson, sınırları Doğu Anadolu'dan Doğu Karadeniz'e uzanan bir Ermenistan Devletine en fazla destek veren kişi olarak öne çıkmaktaydı.

Esasında Pontusçu Rumlarla Ermeniler arasındaki görüşmelerde gelinen nokta şimdilik Yunanistan için yeterliydi. Çünkü bu anlaşma ile Anadolu'daki Milli Hareket iki ateş arasında kalacak ve İtilaf Devletlerinin barış şartlarını kabul edecekti. Bolşevizme ve Türk Milli Hareketi'ne karşı büyük bir engel olarak görülen bu işbirliği Müttefikler tarafından da onaylanmakta idi. Sonuçta Anadolu'daki Milli Hareket batıda Yunan ordusuna karşı mücadele ederken,

aynı zamanda Kuzey Doğu'da Pontus Rum-Ermeni komplosuyla karşı karşıya kalacaktı. Yine bu işbirliği, Türk milliyetçilerinin Bolşeviklerden yardım almalarını engelleyecekti (Sonyel 1995: 172: Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası: 1999: 29).

Yunanistan Başbakanı Venizelos'un başlattığı ve gizli yürüttüğü Rum-Ermeni görüşmeleri bölgede manda yönetimi üstlenmeye hazırlanan Amerika Birleşik Devletleri'nin dikkatinden kaçmamış, İstanbul'daki Yüksek Komiserleri Amiral Bristol aracılığıyla görüşmeleri yakından takip etmiştir. Zira bu görüşmeler kurulması düşünülen 'Büyük Ermenistan'ın sınırlarının belirlenmesi ve ABD'nin bölgenin yönetimini üzerine alması meselesini doğrudan etkilemekteydi¹⁷.

ABD Yüksek Komiseri Tuğamiral Mark L. Bristol tarafından Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen ve 23 Nisan 1919 ile 25 Ocak 1920 tarihleri arasındaki yazışmaları kapsayan dokümanlarda Venizelos'un Ermenilerle ittifak arayışı ile ilgili önemli bilgiler vermektedir (NARA: M 363, Roll 3; 767-68 / 66). Yunanistan'ın Karadeniz ve Kafkasya'ya yönelik askeri ve siyasi eylemleri, Ermenilerle işbirliği görüntüsü altında onları kendi çıkarlarına kullanma girişimleri, bölgede girişeceği hemen her türlü eylem için Anadolu kıyılarından Kırım sahillerine ve Güney Kafkasya'ya kadar uzanan Rum azınlıklara yönelik ajitasyon faaliyetleri, İngiliz Hükümeti'nin desteğini kazanma çalışmaları ve Türk milli hareketinin Bolşevikler başta olmak üzere doğu ülkeleri ile bağlantısını kesme planları bunlardan yalnızca bir kaçını oluşturmaktadır.

Amiral Bristol, belirtilen konuları içeren raporuna şu bilgi ve değerlendirmelerde bulunarak başlamaktadır:

"...Yunanistan, Pontusçu Rumlarına yönelik yoğun bir ajitasyonda bulunmaya başlamıştır. Mayıs 1919'da İzmir'in işgalinden sonra zayıflayan bu durum Türk milli hareketinin güçlenmesi ile birlikte önemli ölçüde kontrol altına alındı. Ancak Ankara'da kurulan Türk Milli Hükümeti'ne karşı İngiliz-Yunan saldırısının başarısızlığa uğraması üzerine tekrar ortaya çıktı. Hatta bu günlerde Batum'da bir Yunan-Pontus Konferansı'nın düzenlenmesinden bahsedilmektedir. Esasında Yunanlıların Pontus Rumlarına yönelik ajitasyon faaliyetleri çok daha öncelere gitmektedir ve bu hususta şüphe götürmez deliller mevcuttur.

Yunanistan'daki Yunan Hükümeti, Karadeniz Bölgesi'ndeki Türk nüfusun Rum nüfusundan çok daha fazla olduğunu bilmesine rağmen, tıpkı İzmir'deki gibi bir sonuç elde etmek için büyük çaba harcamaktadır ve Yunan birliklerini göndermek suretiyle Rusya Ermenilerini kontrol etmek gibi bir plana yoğunlaşmışlardır. Burada amaç, Kafkasya'da ve Karadeniz Bölgesi'nde bir Rum-Ermeni Cumhuriyeti oluşturmaktır. Tabii kurulacak bu devlet Yunanistan'ın kontrolünde olacaktır.

Bu amaca ulaşmak için uygulanan politikalar hiç kimsenin hatırına getiremeyeceği türdendir. Bunlara açıkça yapılan ikiyüzlü bir politika, hem

Ermeniler hem de Türklerle aldatıcı ittifaklar ve her iki tarafta oynanan genel bir politika gibi uygulamalar dâhildi. Anlaşıldığı kadarıyla Venizelos başından beri bu işin içinde olduğu halde, İngiltere son belgelere kadar meselenin içinde değildi.

Venizelos tarafından yönlendirilen bu politikalar aşağıda kronolojik sırayla ele alınmaktadır.

25 Nisan 1919'da Venizelos Paris'ten Atina'daki Dışişleri Bakanı'na aşağıdaki telgrafi göndermiştir:

“Samsun ve Trabzon'daki vekiller Pontus Rumları tarafından küçük bir askeri kuvvet oluşturulması organizasyonunda onlara yardım etmemizi istiyorlar. Bu askeri kuvvet gelecekte kurulacak bir ordunun çekirdeği ve özü olarak hizmet verecek, ayrı ve bağımsız bir politik hayata yönelik kendi milli haklarının daha iyi savunulmasını sağlayacaktır. Onlar; Pontus Rumlarının gerekli olan parayı temin edeceklerini bildiriyorlar ve her şeyden önce eğitmenler istiyorlar.

Gerekli yardım acilen sağlanmalıdır. Bu organizasyon için en uygun subayın Katheniotis olduğunu düşünüyorum. Eğer Katheniotis Bükreş'teki Askeri Ateşe görevinden ayrılırsa onu çağırmanızı istiyorum. Kendisine yardımcı olarak 20 subay verilmesi gerekir. Ve bu subayların Pontus Rumları arasından seçilmesinin daha uygun olacağı kanaatindeyim.

Daha sonra tabura dönüştürülecek olan bir bölük oluşturulmak üzere çalışmalara başlanacaktır. Bu ilk organizasyon çok uzun sürmeyecektir. Eğer Albay Katheniotis bu görevi kabul ederse vakit geçirmeksizin İstanbul'a gelmeli ve hem Mr. Conellopulas ile hem de şehirdeki Pontus Rumları ile ihtiyaçları temin etmek için bir görüşme yapmalıdır. Bundan sonra da yardımcılarını almak için Atina'ya geri dönmelidir ve daha sonra da Pontus'a gitmelidir. Bu faaliyet çok gizli yürütüleceğinden bölgeye önce eğitmenler gönderilecektir. Böylece Barış Konferansı Türkiye ile ilgili kararları alıncaya kadar herhangi bir politik tehlikeye karşı korunmuş olacaktır.

Bu hususu basına sızdırmayın ve mümkün olduğu kadar gizli tutun. Pontus bölgesine gönderilecek Yunanlı subayların ve oradaki Rum görevlilerinin ücretleri tarafımızdan ödenecektir. Bu görevlilere ayrıca bölgedeki Rum halkından herhangi bir ücret talep edilmeyecektir. Pontus Rumlarının askeri organizasyonu için maddi-manevi her türlü desteği vermede tereddüt etmeyeceğimiz çok iyi bilinmelidir. Fakat Pontus Rumlarının da mücadelelerini daha da yükseltmek için çok çalışmaları gerekmektedir.

Venizelos'un bu talimatından da anlaşılacağı üzere, Karadeniz kıyısının bir oldubitti ve emrivaki ile Barış Konferansı'na sunulmasıyla aslında bölgenin Yunan askeri kontrolüne geçirilmesi amaçlanmaktadır.”

Bristol'un raporuna göre, Albay Katheniotis kendisine teklif edilen Pontus görevini kabul etmekle beraber, Yunanistan Dışişleri Bakanlığı'na

gönderdiği ve konuyla ilgili düşüncelerini içeren telgrafında; Karadeniz Bölgesi'nde Müslüman nüfus Rum nüfusundan çok daha fazla olduğundan bölgeye yönelik herhangi bir askeri hareket öncesinde gerekli görülen en önemli hususun güvenliği sağlamak olduğunu, bu nedenle küçük de olsa bir Fransız ya da İngiliz birliğinin Trabzon ve Samsun'da bulundurulmasının mecburiyet arzettiğini belirtti. Albay Katheriotis telgrafında, asker, silah ve cephane konusunda resmi bir gücün yardımı olmaksızın bölgede bir hareketin organizasyonunu gerçekleştirmenin mümkün olmadığını da ifade etti.

Mark Bristol'un raporunda Kars'taki Rum ve Ermeniler arasında da bir ittifak girişiminden bahsedilmektedir. Ancak yine aynı rapora göre bu girişim pek başarılı olacağına benzemiyordu. Zira buradaki Rum entrikalarından sorumlu Albay Palemarchakis'in bildirdiğine göre Kars'taki Rumlar Türklerden çok Ermenilerden nefret etmekteydiler. Bununla beraber, Palemarchakis'in yoğun faaliyetleri sonucunda Rum-Ermeni işbirliğinde azda olsa ilerleme sağlandığı ve Rum grupların yardımlarını Ermenilerin kabul ettiği belirtilmektedir. Nitekim Tiflis'teki Yunan siyasi subayı Stavridakis, 24 Eylül 1919'da Yunanistan Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta, Kars'taki Rumlarla Ermeniler arasındaki görüşmelerde gelinen noktadan memnunluk duyduğunu ifade etmekteydi.

Kars'taki Rum-Ermeni ittifakı Yunan generali Michel Anasis'in telgrafında da yer almaktadır. General Anasis, Stavridakis aracılığıyla Yunan Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta, Kars bölgesindeki Rum nüfusunun pek de sağlam olmayan istatistiklere göre 30-35.000 olduğunu ifade etmekte, Kürt saldırılarına karşı köylerini korumak için Rum silahlı grupların organizasyonundan bahsetmektedir. General Anasis, bir süre sonra Türklere karşı Ermenilerle birlikte çalışacak bir Rum askeri gücünün oluşturulduğunu da açıklamaktadır.

Amiral Bristol'un belirttiğine göre, Albay Palemarchakis 6 Kasım 1919'da Yunan Dışişleri Bakanlığı'na Kars Rumlarının korkularını ve hoşnutsuzluğunu gidermek için yaptığı çalışmaları içeren bir dosya gönderdi. Dosyada özet olarak; Yunanistan Hükümeti Kars Rumlarını Karadeniz Bölgesinde asker ve görevli olarak kullanmak istediğinden onların göç etmemesi için çalıştığını, Türklerin Rumlara yönelik bir saldırı da bulunması halinde onların ailelerine yardım için garanti verdiğini, böylece Kars Rumlarının Yunan Hükümeti tarafından silâh altına alınabileceğini ancak ciddi yardım olmaksızın yapılacak bir seferberliğin başarısız olacağı belirtilmekteydi. Ermenistan Rum Konseyi Başkanı Manouso'nun konuyla ilgili benzer bir raporu da Yunanistan'ın bu faaliyetlerini doğrulamaktadır.

Yunanistan Sosyal Yardım Bakanlığı'ndan Kopzantzakis'in 10 Kasım 1919'da Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği raporda ise Kars'taki Rumlarla ilgili şu bilgilere yer verilmekteydi:

“Kars’taki Rumları Karadeniz Bölgesi’ne yerleştirmek ve kullanmak, onlar oraya gitmek istemedikleri için başarılı olamaz. Onlar, böyle bir uygulamaya karşı derin bir antipati ve nedeni açıklanmamış bir korku duymaktadırlar. Onlar kendi dillerini unutmışlar sadece Rusça ve Türkçe konuşuyorlar. Gelenek ve görenekleri de Ruslaşmıştır.”

Amiral Bristol, Kopzantzakis’in bu değerlendirmesini bir itiraf olarak nitelemekte ve Yunanistan’ın daha sonra Kafkasya’daki Rumları 1920’de İzmir’de ve Trakya’da kullandığı sırada büyük firarlarla karşılaşacağını belirtmektedir.

Mark Bristol’un raporunda, Yunan Hükümeti’nin Pontus Rum Devleti’nin kurulmasını sağlamak için sadece Karadeniz ve Kafkasya Rumlarını hesaba katmadığını, aynı zamanda Pontus olarak kabul ettiği Kırım ve Güney Rusya’nın Rumlarını da hesaba kattığı, ancak bu coğrafyadan hayal kırıcı bir cevap aldığını belirtmektedir. Nitekim Güney Rusya, Kafkasya ve Karadeniz’deki Rumları Kurtarma Misyonu Başkanı M. Zervas 15 Ekim 1919’da Yunanistan Dışişleri Bakanı’na gönderdiği bir telgrafta, özellikle Kırım Rumları arasında Yunan milli duygusunun canlanması için çalıştıklarını, Pontus Rumlarının Türk hâkimiyetinden kurtarılması için onların yardımını istediklerini ancak olumlu sonuç alamadıklarını çünkü buradaki Rumlarda milli duygunun çok zayıf olduğunu bildirmektedir.

Bristol’un belirttiğine göre M. Zervas adı geçen bölgedeki Rum halkı arasında bir plebisit yaptırmış ve kendileri açısından hayret verici bir sonuç ortaya çıkmıştı. Zira Güney Rusya Rumları kendilerini Ruslara daha yakın gördükleri gibi, Atina Rumlarına duydukları nefret Türklerin duyduğu nefretten daha fazla idi.

Amiral Bristol’un belirttiğine göre, Yunanistan için pek de olumlu olmayan bu tablo Kasım 1919 sonunda Rum ve Ermeni işbirliğine İngilizlerin destek vereceği gündeme gelince yerini yeni entrikalara bıraktı. Stavridakis’in 25 Kasım 1919’da Tiflis’ten Yunan Dışişleri Bakanlığı’na gönderdiği rapora bakılacak olursa Yunanistan son zamanlarda Kafkasya politikasında büyük bir aşama kaydetmişti. Çünkü Yunanistan şimdi sadece yerel Rum çetelerini teşvik ve tahrik etmekle kalmıyor, aynı zamanda kafasında büyük bir askeri hareketi de tasavvur ediyordu. Stavridakis’in raporunda ayrıca Trabzon Metropoliti Hrisantos ile Albay Katheriotis’un iki gün süren bir görüşme neticesinde Karadeniz ve Kafkasya’da askeri bir organizasyonun programını birlikte gerçekleştirmek için karar aldıkları da bildirilmektedir. Stavridakis, bu organizasyon işine başlamak için gerekli araç ve gereçlerin Katheriotis tarafından temin edileceğini ümit etmekte ve bunu iki gelişmeye bağlamaktadır. Bunlar; Yunan ordusunun Kafkasya’ya gelmesi durumunda ve organizasyonun hali hazırda bölgede Rum unsurların bulunduğu düşünülerek yapılması gerektiği durumunda.

Stavridakis, bu planlar gerçekleştiği takdirde gittikçe kötüleşen coğrafyada Yunanistan'ın Anadolu'nun yeni sahibi olabileceğini ifade etmekte ve şu değerlendirmelerde bulunmaktaydı; Anadolu, bir efendisi olmadığı zamanlarda Rusya tarafından bölündü ve alt üst edildi. Şimdi ise bölgede tek askeri güç Yunanistan'dır ve Yunanistan'a Anadolu'yu ısırmak için bulunamaz bir fırsat doğmuştur. Bu nedenle Pontus planının altında daha büyük bir amaç yatmalıdır. Bu amaç İzmir'in işgaline paralel olarak Anadolu'ya ve aynı zamanda Türk milliyetçiliğine karşı Kafkasya'yı kontrol etmek olmalıdır. Böylece Türk milliyetçi hareketinin çevrelerindeki diğer Türk ve Müslüman topluluklarla ilişkileri önlenecek, hatta bu topluluklar Yunanistan tarafına çekilebilecektir. Bu metot Yunanistan'ın genel menfaatlerine uygun olduğu gibi Pontus Rumlarının özgürlüğünü de sağlayacaktır.

Amiral Bristol'a göre Stavridakis, Türklerin şüphesini uyandırmadan bu isyan ve ayaklanma hareketini nasıl organize edeceğini Trabzon Metropoliti ile müzakere etmiştir.

Stavridakis raporunda, Kafkasya Ermenileri hakkında da değerlendirmelerde bulunmaktadır. Amiral Bristol'a göre, Stavridakis'in Ermenilerle ilgili değerlendirmeleri tam bir açgözlülük ve kurnazlık göstergesidir. Stavridakis'e göre, (Rumlara verilen) malzeme ve subaylar müttefikler olarak Ermenilere teklif edilen yardımlar şeklinde düşünülmelidir.

Amiral Bristol'a göre, İngiliz-Yunan kuvvetleri arasındaki organizasyon aslında Mustafa Kemal'e karşı İzmir'den ilerleyen kuvvetin daha sonra askeri ittifaka dönüşeceğinin açık bir göstergesidir. Ancak böyle bir ittifak daha önce Batı Anadolu'da büyük karışıklıklara, düzensizliklere ve acılara sebep olduğundan bu meselede İngiliz tarafının tutumunu şimdilik kestirmek mümkün değildir. Bununla beraber aralarında bir anlayış birliği olduğu anlaşılmaktadır.

Böyle bir anlayışın gerçek kanıtı şu iki belge ile ortaya çıkmaktadır:

Bunlardan birincisi Rum-Ermeni Anlaşma Taslağını hazırlayan Kafkasya'daki Yunan siyasi subayı Stavridakis tarafından 28 Kasım 1919'da Atina'ya gönderilen ve Yunan askeri birliklerinin Gürcistan kıyılarına çıkarılmasını içeren belgeydi. Belgede şunlar belirtilmekteydi:

Hazırlanan askeri birliklerin bölgeye nakledilmesi çok gizli olacaktır. Bu da İngilizlerin gizlice izlemesini önlemek için Batum'da değil, Gürcistan'ın Poti Limanı'nda hafta da bir gemi seferi düzenlemek suretiyle yapılacaktır. Hatta Gürcü Hükümeti ile anlaşarak Poti'nin Yunan destroyeri tarafından korunan küçük bir deniz üssü olması teklif edilecektir.

Başlangıçta çok gizli tutulan bu plan çok geçmeden Yunanlılar tarafından İngilizlere açıklandı. Zira silahların, cephanenin, dağ toplarının gönderilmesi çok iyi bir organizasyon gerektirmektedir ve böyle bir organizasyon ancak İngilizlerle Rumlar arasında bir uzlaşma ile gerçekleştirilebilirdi. Bu planın bir parçası olarak bölgeye gönderilecek subayların ve askeri malzemelerin

nakliyesini temize çıkarmak ve örtbas etmek için Batum'da ve Kars'ta birer Kızıl Haç şubesi oluşturulmaya karar verilmiştir.

Yunan-İngiliz işbirliğini ortaya koyan ikinci belge ise, İstanbul'daki Yunan temsilcilerinden Conellopulos'un Ocak 1920'de Tiflis'e gönderilen Mr. Poppas'a verdiği bir momerandumdu. Bu momerandumda, Poppas'ın hareketinden önce Conellopulos ile İngiliz General Milne arasında Karadeniz Bölgesi'nin ve Kafkasya'nın geleceği hakkında bir görüşme yapıldığına değinilmekte ve şunlar ifade edilmektedir:

“Tiflis'teki İngiliz Komisyonu üyesi Wordrop ile General Milne arasındaki anlaşmazlığı önemsemeyin. Neticede Wordrop bizim General Milne'e verdiğimiz deklarasyonu bilmemelidir. Sadece Pontus ordusunun takviye ve kuvvetlendirilmesi istenmesi durumunda biz Wordrop ile konuşabiliriz. Aksi takdirde genel bir durum hariç Wordrop herhangi bir şekilde bilgilendirilmeyecektir.”

Bristol'un da belirttiği gibi bu iki belge, Kafkasya'ya Yunan birliklerinin yerleştirilmesi hususunda belli noktalarda İngiliz-Yunan işbirliğinin sağlandığını ortaya koymaktadır.

Yine Ermenistan'daki Rum Konseyi Başkanı Manouso tarafından yazılan bir rapora göre; Bogos Nubar Paşa ile Venizelos Paris Barış Konferansı Heyeti'nden Mustafa Kemal liderliğindeki Türk Milli Hareketini ortadan kaldırmak için Ermenistan'a askeri birlik gönderme yetkisini almak istiyorlardı. Manouso'nun bildirdiğine göre bu birlik daha sonra Bayburt üzerinden Karadeniz kıyısına gönderilecekti.

Gönderilecek bu Pontus Rum askeri kuvvetinin İngiltere'nin emrine verilmesi planlanmaktaydı. Böylece tamamıyla Yunan emeline yardım etmeyi arzu eden bir Anglo-Hellene ordusu kurulabilir ve bu ordu, İngilizlerin Karadeniz Ordusu Komutanı'nın işaret ettiği gibi Kafkasya Bölgesi'nde Ponto-Armenia Cumhuriyeti'nin stratejik savunmasını yapabilirdi.

Amerikan Yüksek Komiseri Amiral Bristol'un verdiği bilgilere göre, Venizelos'un bu entrikası 9 ay içerisinde Transkafkasya'yı da içine alacak şekilde genişledi. İngilizlerin desteğini almak için de Rum-Ermeni Konfederasyonu şekline dönüştü ve Ocak 1920'de Tiflis'te Ponto-Armenian Konfederasyonu'nun temelini atan bir anlaşma imzalandı.

Bu anlaşmaya göre;

1. Trabzon Vilayeti (Karahisar Kazası, Samsun, Amasya ve Sinop Kazaları) Ermenistan'la bir 'Ponto-Armenian Confederation' oluşturacaktır.

2. Her bir devlet ayrı ayrı tam bir otonomiye, ayrı bir parlamentoya ve yasama kuruluna sahip olacaktır ve ayrı bakanlıkları ile düzenli bir ordusu olacaktır.

3. Ancak barış zamanında olduğu gibi savaş zamanında da silahlı birim tek bir komutan ve tek bir bakan tarafından yönetilecektir.

4. Dış politika, her bir cumhuriyet kendisini ilgilendiren anlaşma ve görüşmelerde özel bir temsilci görevlendirme hakkına sahip olacaktır.

5. Ticaret, sanayi, gümrükler ile para, posta, telgraf ve iletişim araçları bir bütün olacaktır.

6. Dini, Eğitim ve jandarma ile ilgili konularda her cumhuriyet özerklik uygulayacaktır

7. Konfederasyonun genel sorunları için aralarındaki düzenlemelerden sorumlu olacak iki devletin temsilcilerinden oluşan bir yüksek komisyon kurulacaktır.

8. İki halkın bağımsızlığı ile ilgili genel talepleri sunmak için Barış Konferansı'na Ermeni ve Rum delegeler seçilecektir.

Amiral Bristol, raporunun sonunda bu anlaşma ile ilgili şu değerlendirmede bulunmaktadır:

“Böyle bir organizasyonda belirleyici unsurun kim - Ermenistan mı yoksa Yunanistan mı - olacağını anlamak oldukça kolaydır, düzenli bir hükümete ve orduya sahip olan Yunanistan tabii ki. Bütün bunların ötesinde Yunanistan İngiltere'nin himayesinde ve Amerika'daki akıllı propaganda ile sempati sahibidir. Ermenistan ise dağınık bir ırk, bir devlet değil, örgütlü değil, iflas etmiş, açlık çeken, gizli toplulukların bencil entrikaları ve ayrılıkları ile dağılmış ve yarı Bolşevik devlet görünümü arz etmektedir.” (NARA, M 363, Roll 3; 767-68 / 66; FO. 608/82-544).

Bu anlaşmaya imza atanlardan Trabzon Metropolit Hrisantos, her ne kadar Ermenilerin daha önceki görüşmelerde üzerinde anlaşmaya varılamayan bazı hususları¹⁸ bu kez kabul ettiklerini bildirse de gelişmeler taraflar arasında - daha önce belirtildiği üzere - henüz nihai karara varılmadığını ortaya koymaktadır. Nitekim anlaşmanın imzalanmasından sonra Paris'te Bogos Nubar Paşa'nın Yunan elçisi Romanos'a Tiflis anlaşmasını yok sayıp Rumların Ermenistan'a dahil olmayı kabul edip etmediklerini sorması Yunan elçisini şok etmiştir. Bu gelişme üzerine Venizelos Ermeni temsilci Bogos Nubar ile de görüşerek onu Trabzon üzerindeki isteklerinden vazgeçirmeye çalıştıysa da olumlu bir sonuç elde edemedi (Yerasimos 1988/1989: 58-59; Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası 1999: 30).

Bunun üzerine Venizelos, İngiltere Başbakanı Lloyd George'a bir telgraf göndererek, Rusya'nın güneyine yerleşenlerle birlikte 800 bin nüfusa sahip olan Pontuslu Rumların bağımsız bir devlet kurmaları halinde bu devletin Ermenistan ve Gürcistan ile işbirliği yaparak İslam ve Bolşeviklere karşı kesin bir set oluşturacaklarını bildirdi ve bu konuda İngiltere'den siyasi ve maddi destek talep etti¹⁹. Ancak Lloyd George, bölgede yeterli Rum nüfusun bulunmadığı cevabını vererek Venizelos'un isteğini reddetti. Esasında Lloyd George'un red cevabı vermesinde İngiltere'nin bölgede Türklerle uzun süreli bir çatışmaya girecek durumda olmamasından kaynaklanmaktaydı. Zira Lloyd

George Hükümeti, gerek Doğu Anadolu gerekse Doğu Karadeniz Bölgesi'nde çok az sayıda Ermeni nüfus bulunduğu halde bir Ermeni devleti kurulması için askerî ve siyasi olarak yoğun çaba harcamış ancak gücü yetmeyince işi ABD'nin üzerine atarak bölgeden çekilme kararı almıştı²⁰.

Sonuç

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Rum ve Ermeni unsurlardan oluşan bir konfederasyon kurma girişimlerini özetleyen Amerikan Yüksek Komiseri Amiral Bristol'un bu raporu; Yunanistan Başbakanı Venizelos'un, Trabzon Metropolitisi Hrisantos'un, Pontus Rum Cemiyetlerinin, Ermenilerin ve onlara destek veren Avrupa devletlerinin Karadeniz Bölgesi'ne yönelik askerî ve siyasi eylemlerinden yalnızca birini ortaya koymaktadır.

Aynı zamanda bu rapor, Yunanistan'ın Akdeniz'den Karadeniz'e uzanan emperyalist düşüncesinin en somut belgelerinden birisidir. Rumca konuşulan her coğrafyayı ve herkesi Megali İdea etrafında bir araya getirmeye çalışan Yunanistan, başta Rusya ve Kafkasya olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerinde yaşayan çok sayıda Ortodoks Hristiyanı gemilerle oradan Türkiye'ye taşımış, onlara yeni vaatlerde bulunmuş, sonuçta binlerce insanın ölümüne ve on binlerce insanın yersiz-yurtsuz kalmasına neden olmuştur.

Raporun en dikkat çeken noktalarından birisi de Karadeniz Bölgesi'ndeki bir kısım Ortodoks halk dâhil olmak üzere Kırım ve Kafkasya Hristiyanlarının Yunanistan'ı dışlaması hatta onu düşman olarak görmesidir. Bu durum, belirtilen bölgelerdeki Ortodoks Hristiyanların Rumca konuşmasına rağmen en azından Yunan olmadığını göstermektedir.

NOTLAR

¹ 1919 yılı başında Amerika Birleşik Devletlerini ziyaret eden Yunanistan Parlamento üyesi Christos, Ermenistan'la samimi ilişkiler kurmak istediklerini belirtmiş, Yunanistan'ın Ermenistan'ın bağımsızlık için isteğini ve daha önce Rumların, şimdi ise çoğunluk olarak Ermenilerin yaşadığı Trabzon Vilayeti'nin ve Karadeniz'in diğer sahil kısımlar üzerindeki hakkını destekleyeceğini bildirmişti (The New York Times, January 27, 1919).

² Constantin Constantinidis, Marsilya'daki Pontus Komitesi adına İngiliz gazetelerine gönderdiği bir mektupta; Karadeniz sahillerinde merkezi Trabzon olmak üzere Kafkasya'dan Sinop'a kadar uzanan bölgede çok sayıda Rum unsurunun sakin bulunduğu, içerilere doğru 140 ve 160 mil genişliğindeki bu arazinin Bizanslı Komnenos'un kurduğu Rum imparatorluğuna dahil olduğu, buralarda Türk istibdadının mütemadi takibatına maruz bir milyona yakın Rumun yaşadığı belirtilmiş, bu Rumların Türklerin mezalimine rağmen en karanlık günlerde bile okulları sayesinde dillerini ve milli ruhlarını korumayı başardıkları, bugün barış konferansının gelecekları hakkında vereceği kararı sabırsızlıkla bekledikleri ve Karadeniz Rumlarının meşru arzu ve isteklerinin "Karadeniz Cumhuriyeti" adında

- bağımsız bir Rum Hükümeti'nin kurulmasından ibaret olduğu ifade edilmişti (Özel 1991: 37).
- ³ 4 Mayıs 1919 tarihinde The New York Times da yayınlan "Ermenistan ve Trabzon" başlıklı makale Rumları kızdırmakla birlikte esasında her iki unsurun bölge üzerindeki iddiaların geçersiz olduğunu da ortaya koymaktadır. Makalede Rum iddialarına şu şekilde cevap verilmekteydi: Trabzon'un Rumları basit bir koloniden ibarettir. Tıpkı Yahudilerin Mısır, New York ve Boston'da oldukları gibi. Şimdi Rumlar, büyük bir Rum nüfusunun New York'ta bulunduğu için New York'un bir parçası olduğunu ileri süremezler. Aynı şekilde onlar Trabzon'u Yunanistan'ın bir parçası olarak da damgalayamazlar. Ayrıca Ermenistan'ın Trabzon'da yetkili olabilmesi için gerçek sebepler de vardır. Bölge önce Rumlarla her hangi bir ilgisi olmayan Mithradates'in yurdu olmuş, daha sonra ise Ermeni krallığına bağlanmıştır. Rumlar ise çok daha sonra gelen kolonistlerdir. Kaldı ki, uzun yıllar boyunca farklı bir milletin yönetimi altında yaşayan bir insan topluluğu yakın bir zamanda hâkim milletin düşünce standartlarını kullanır. Dolayısıyla Doğu Roma hakimiyetinde yaşayan Trabzon halkı kilisenin dilini kullandı diye Grek olamazlar ve Grek tarihi de hiçbir zaman Trabzon'u Yunanistan'ın bir parçası olarak anmadı..." (The New York Times, May 4, 1919).
- ⁴ Fener Rum Patrikhanesi hem mütarekeden önce hem de mütarekeden sonra başta siyasi faaliyetler olmak üzere, çetelerin teşkilatlanması, silahlandırılması, gösterilerin düzenlenmesi, kültürel faaliyetlerin yürütülmesi gibi Türkiye'deki bütün Rum faaliyetlerini kontrol eden bir kuruluş konumundaydı. Hatta Fener Rum Patrikhanesi, Rumların meselelerini Avrupa Devletleri hükümetlerine kamuoylarına ve Türkiye'deki temsilcilerine iletmek üzere bir komisyon dahi teşkil etmişti (Atnur 1991: 116).
- ⁵ Hrisantos; Pontus olarak adlandırılan bölgede daha önce 600.000'den fazla Rum yaşadığı fakat bunların Türklerin zulmünden dolayı 250.000 kadarının Kafkasya'ya ve Rus kıyılarına göç etmek zorunda kaldıkları, bunlarda eklendiği zaman toplam Rum nüfusunun 850.000'ini bulduğu, buna karşılık bölgede 836.000 Müslüman, 50.000'i Trabzon Vilayeti'nde olmak üzere 78.000 Ermeni'nin yaşadığı iddia etmekteydi (NA, FO. 608/82; Kitsikis, bty: 31). 1914 Türk resmi istatistiklerine ise Canik hariç Doğu Karadeniz Bölgesi'nde 921.128 Müslüman, 161.574 Rum, 40.237 Ermeni bulunmaktaydı (Karpas 2003: 218-222. Fransız Dışişleri Bakanlığı tarafından yayınlanan Documents Diplomatiques (Sarı Kitap) ve Vital Cuinet'in La Turquie d'Asie eserlerinde de -ki tarafsız iki batılı kaynak olarak kabul edilmektedir- Trabzon Vilayeti'nde 806.000 Müslüman, 193.000 Rum yaşamaktaydı (Livre Jaune-Documents Diplomatiques: 1897; Cuinet 1892: 10). Rakamlar karşılaştırıldığında Rusya'dan ve diğer yerlerden göç ettirilmeye çalışılan 250.000 Rum eklense dahi Hrisantos tarafından iddia edilen sayıya ulaşmamaktadır. Kaldı ki, 1928 yılında Yunanistan'da yapılan nüfus sayımında Karadeniz Bölgesi'nden göç eden Ortodoks Hristiyanların sayısı yaklaşık 182.000 çıkmıştır (Carthy 1998: 137-138).
- ⁶ Fakat Venizelos bu politikalarını son derece dikkatli ve gizli yürütmekteydi. Nitekim Yunan Meclisi'nin 29 Aralık 1919 tarihli oturumunda Başkan Sofulis, Milletvekillerinden G. Karaiskakis'in Pontus Rumlarının kaderi konusunda bir gen soru olduğunu açıklaması üzerine Yunan Dışişleri Bakanı Politis, bu konuda meclise bilgi vermeyi kendisinin de çok istediğini ancak mevcut durumun buna müsaade

etmediğini, çünkü herhangi bir açıklamada bulunmanın davaya zarar vereceğini bildirmiş ve milletvekillerinin bu konuda ısrar etmemelerini rica etmiştir (Sonyel 1971: 12).

- ⁷ Yunanistan'dan gelen bu Rumların çoğunluğu, I. Dünya Savaşı'ndan önce Yunanistan'a gitmişlerdi. Osmanlı Hükümeti ise bunları muhacir olarak görmediğinden kabul etmemekte ve yalnızca I. Dünya Savaşı esnasında Yunanistan'a gidenleri muhacir olarak kabul etmekteydi (Atınur 1991: 129-130).
- ⁸ Venizelos'un bu önerisi, İtilaf Devletleri'nin o dönemde izledikleri Kafkas ve Bolşevik politikalarına da uygun düşüyordu. Müttefikler Bolşeviklere karşı düzenledikleri hareketlerde başarısız olunca bu kez Bakü petrolünü elde tutmak, İran ve Irak yolunu kapamak ve Sovyetlerle Anadolu hareketinin birleşmesini önlemek için bölgede Taşnak, Menşevik ve Müsavatçılara dayanan Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan'la bir set oluşturulmasına karar verdiler ve Ocak 1920'de, Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan'ı fiilen tanımak ve silah yardımı yapma kararı aldılar (Yerasimos 2000: 111-112; Carr 1989: 316).
- ⁹ Yunanistan, Türk milli hareketi düzenli ordusunu oluşturmadan başta Samsun olmak üzere, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde 20-25 bin kişilik ve iyi teçhiz edilmiş bir çete kuvvetiyle Karadeniz Bölgesi'nden de taarruz ederek kesin sonuç almak istiyordu (Cicioğlu 1993: 235).
- ¹⁰ Yılmaz Kurt, Pontus Meselesi, Ankara, 1995, s.72; Özel, Milli Mücadelede Trabzon., s. 44. Pontus Rumlarının bağımsızlığını veya hiç olmazsa özerkliğini temin etmek üzere uzun bir süre Avrupa'da kalan Hrisantos, konferansın Yunan işleri sorumlusu Jules Cambon ve onun tavsiyesiyle Wilson, Clemenceau ve İngiltere heyetinden Harold Nicholson ile görüştü. Ancak umduğu desteği bulamadı (Kuran 1988: 79).
- ¹¹ Aylarca Avrupa devletleri nezdinde Pontus Rum Devleti'nin kurulması için çaba sarf eden, aynı zamanda bölgedeki çete faaliyetlerini organize eden bir kişinin bu politikasından vazgeçmesi mümkün değildi. O, Batı Anadolu'da Yunan askerî hareketinin devam ettiği bir sırada, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Pontusçu faaliyetler yürütmesi yönünde Venizelos'tan talimat almaktaydı (Gökbilgin II, 1959: 205; Çapa 1993: 33).
- ¹² İngiliz Hükümeti, Venizelos'un Pontusçu Rumlara Ermenilerle birlikte hareket etme yönünde tavsiyede bulunmasını memnurlukla karşılamaktaydı (FO.608/189/5647).
- ¹³ İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Robeck, Lord Curzon'a gönderdiği yazıda, Yunanistan'ın Trabzon ve Gürcistan'ı içersine alan bölgede bir komplo hazırlığı içersinde olduğunu, "Rum-Ermeni-Gürcü" üçlüsünü bir araya getirerek İngiltere koruyuculuğunda bir Hristiyan Kafkasya Federasyonu kurmayı tasarladığını ve bölgeye asker gönderilmesi yönünde birkaç kez girişimde bulunduğunu ifade etmekteydi (Sonyel 2008: 933).
- ¹⁴ Venizelos bu konuda İngiliz hükümetinden vize de almıştı. Doğu Karadeniz'deki Rumların katledildiğini ileri sürerek, asayişin sağlanması için Pontus Cumhuriyeti'nin kurulması amacıyla bölgeye Yunan gönüllü birliklerinin gönderilmesini İngiliz Hükümeti'nden istemiş ancak İngiliz Hükümeti bu talebe olumsuz yaklaşmış ve Pontus Rumlarının Ermenilerle anlaşmasını tavsiye etmiştir (Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası 1999: 29).
- ¹⁵ Esasında I. Dünya Savaşı'nda Rum-Ermeni işbirliği oldukça ileri düzeydeydi. Bu amaçla Cenevre'de Rumların ve Ermenilerin öncülüğünde "Türkiye'de Zulme

- Uğramış Milletler Birliği” kurulmuş ve bu birliğe Yunan ve Ermenilerden başka Araplar ve Yahudiler de katılmıştı. Bu kuruluş, Paris’teki “Yurtsuz Kalmış Yunanlılar (Rumlar) Milli Komitesi” ile Bogos Nubar Paşa ve İsviçre’deki İngiliz Elçiliği tarafından destekleniyordu. Bu birliğin programının 6. maddesinde, “Türkiye’ye karşı mücadeleyi pekiştirmek ve gönüllüleri harekete geçirmek üzere tarafsız ve müttefik memleketlerde çalışma kolları kurulacağı açıklanıyordu. Selahattin Tansel, Mondros’tan Mudanya’ya Kadar I, İstanbul, 1991, s. 98-99; Rum-Ermeni işbirliği Mondros Mütarekesi’nden sonra da devam etmişti. Ermeni Patriği Zaven Efendi, Rum Patrikhanesi’nde ve kiliselerde Türkler aleyhine yapılan toplantılara katılmış, Rum-Ermeni işbirliğini canlı tutmaya çalışmıştı. Nitekim mütarekenin imzasından kısa bir süre sonra (6 Aralık 1918) aralarında bir anlaşma yaparak “Rum-Ermeni Birliği Komitesi”ni kurdular. Başkanlığını Yunanistan’ın İstanbul’daki Siyasi Temsilcisi Kanelopoulos’un yaptığı bu komite, Rumların, “Pontus Rum Devleti”nin içine almak istedikleri Trabzon ve Tirebolu gibi yerleri, Ermeni politikacılarının “Büyük Ermenistan” için kendi hesaplarına elde etmeye çalıştıkları anlaşılıncaya kadar devam etti (Güler 1999: 174).
- ¹⁶ ABD Başkanı Wilson’un Ermenileri desteklemesi Pontusçu Rumların tepkisini çekmişti. Nitekim Pontusçu liderlerden Constantin Jason G. Constantinides ve Socrate Oeconomos tarafından Başkan Wilson’a gönderilen bir mektupta, Pontus’un hiçbir yerinde Ermenilerin nüfus yoğunluğuna sahip olmadığı belirtilmekte şöyle denilmekteydi: “...Bizim meşru iddialarımıza muhalif olmadığı sürece bizler gibi aynı zulme uğramış olan Ermeni dostlarımıza yönelik aynı hisleri paylaşmak suretiyle hayat buluyoruz. Yunanistan tarafından Selanik’te Sırbistan’a verilen belli limanların serbestliği gibi Karadeniz’de bir limanın serbest veya bedava kullanımı konusunda Ermeni dostlarımızla uzlaşmaya hazırız. Ancak, bölge ile ilgili vazgeçilmez haklarımızdan feragat edemeyiz...” (FO. 608/82; New York Times, April 7, 1920).
- ¹⁷ Bu arada Türkiye ve Kafkasya hakkında güvenilir bilgiler toplamak üzere bölgeye gönderilen General Harbord, incelemelerini tamamlamış, ABD’ye dönmüştü. Sonuç ABD Başkanı Wilson’un umduğu gibi değildi. Nitekim Amerikan Senatosu, kısa bir süre sonra General Harbord’un raporu doğrultusunda, Başkan Wilson’un büyük çaba harcamasına ve Senatoda Ermeniler lehine duygusal bir konuşma yapmasına rağmen manda önerisini reddetti (Akgün 1985: 345).
- ¹⁸ Hrisantos’un belirttiği bu hususlar Constantin Constantinides ve Socrate Oeconomos tarafından 16 Mayıs 1919’da Paris Konferansı delegelerine sunulan ve Rumlarla Ermenilerin bir konfederasyon altında birleşmesini öneren teklifti. Bu teklife göre; dış politika, ticaret, sanayi, gümrükler, posta, telgraf ve demiryolları ortak yönetilecek, din, eğitim ve jandarma konularında ise özerklik söz konusu olacaktı (FO.608/82/544).
- ¹⁹ Venizelos talebinde, İngiliz Hükümeti’nin destek vermesi durumunda yalnızca Bolşevik yayılması önlenmeyeceğini, Türk milli hareketinin de tamamen imha edileceğini bildirmekte ve bu amaca ulaşılması için yüklü miktarda askeri teçhizata ve ayda en az 3 milyon sterline ihtiyaç olduğunu belirtmekteydi (NA, WO: 32/5656; Şimşir II, 1975: 339-340). Atina’da kurulması düşünülen bu Rum devleti için çeşitli isimler dahi telaffuz edilmekteydi. Bunlardan bazıları şunlardı: Bizans Yıldızı, Küçük Yunanistan ve Yeni Pontus (Kutay XVIII: 11126).

²⁰ Kuran, "Milli Mücadele Esnasında Pontus Rum Devleti Kurma Teşebbüsleri, s. 79. Ayrıca bu sırada Yunanistan'da önemli gelişmeler olmuş ve Venizelos 14 Kasım 1920'de yapılan seçimleri kaybederek iktidardan uzaklaşmak zorunda kalmıştı (Hatipoğlu 1988: 110-111).

KAYNAKLAR

I. Arşivler

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dahiliye Nezareti, Kalem-i Mahsus Müdüriyeti.
Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Arşivi, İstiklal Harbi Katalogu.
National Archives and Research Administration of the United States.
The National Archives, Public Record Office, Foreign Office.
The National Archives, Public Record Office, War Office.

II. Resmî yayınlar ve Basılı Dokümanlar

Şimşir, Bilal N., İngiliz Belgelerinde Atatürk II, Ankara, 1975.
Livre Jaune-Documents Diplomatiques (1893-1897), Paris, 1897.
Pontus Meselesi, Kısım II, Matbuat-ı Müdüriyet-i Umumiyesi Yayını, İstanbul, 1338.

III. Süreli Yayınlar

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi
Belgelerle Türk Tarih Dergisi
Memleket
The New York Times
Toplum ve Bilim

IV. Kitaplar ve Makaleler

AKGÜN Seçil: (1985). "Kurtuluş Savaşı Başlangıcında Türk - Ermeni İlişkilerinde ABD'nin Rolü", Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumuyla İlişkileri Sempozyumu (8-12 Ekim 1984, Erzurum), Ankara, s. 331-346.
ATNUR İbrahim Ethem: (1991). Tehcirden Dönen Rum ve Ermenilerin İskânı Meselesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum,
CARR Edward Hallet: (1989). Sovyet Rusya Tarihi Bolşevik Devrimi I (Çev.: Orhan Suda), İstanbul.
CİCİOĞLU Hasan: (1993). "Milli Mücadelede Pontus Katliamında Yunanistan'ın Etkisi", Kıbrıs'ın Dünü Bugünü Uluslararası Sempozyumu (Gazi Magosa, 28 Ekim - 2 Kasım 1991), Ankara.
CUÏNET Vital: (1892). La Turquie d'Asie, Geographie Administrative, Statistique Descriptive Et Raisonnee De Chaque Province De L'Asie-Mineure, Paris.
ÇAPA Mesut: (1993). Pontus Meselesi, Trabzon ve Giresun'da Milli Mücadele, Ankara,
GÖKBİLGİN Tayyip: (1959). Milli Mücadele Başlarken II, Ankara.
GÜLER Ali: (1999). Dünden Bugüne Yunan-Rum Terörü, Ankara.
HATİPOĞLU Murat: (1988). Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1921), Ankara.
HOPKİRK Peter: (1995). İstanbul'un Doğusunda Bitmeyen Oyun (Çev.: Mehmet Harmancı), İstanbul.
KİTSİKİS Dimitri: (1964). Yunan Propagandası, İstanbul.

-
- KURAN Ercüment: (1988). “Milli Mücadele Esnasında Pontus Rum Devleti Kurma Teşebbüsleri”, I. Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri, 13-17 Ekim 1986, Samsun, s. 77-81.
- KURT Yılmaz: (1995). Pontus Meselesi, Ankara.
- KUTAY Cemal: [t.y.]. Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi XVIII, s. 11126.
- MCCARTY Justin: (1998). Müslümanlar ve Azınlıklar (Çev.: Bilge Umar), İstanbul.
- ÖZEL Sebahattin: (1991). Milli Mücadelede Trabzon, Ankara, Pontus Meselesi ve Yunanistan’ın Politikası, Makaleler (Haz.: Yusuf Sarımay-Hamit Pehlivanlı-Abdullah Saydam) (1999), Ankara.
- SAYDAM Abdullah: (1990). “Kurtuluş Savaşında Trabzon’a Yönelik Ermeni-Rum Tehdidi”, AAMD, Sayı. 7, (Mart), s. 421-434.
- SERTOĞLU Mithat: (1968). “Trabzon Bölgesi’nde Rum Pontus Cumhuriyeti Kurulması Faaliyetleri”, B.T.T.D., Sayı: 11 (Ağustos), s. 3-7.
- SONYEL Salahi R.: (1971). “Yunan Millet Meclisi Gizli Tutanaklarında Mustafa Kemal ve Türk Kurtuluş Savaşı”, B.T.T.D, Sayı: 49, İstanbul (Ekim), s. 11-19.
- SONYEL Salahi R.: (1995). Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I. Ankara.
- SONYEL Salahi R.: (2008), Mustafa Kemal (Atatürk) ve Kurtuluş Savaşı (Yeni Belgelerle) 1918-1923 II. Cilt, Ankara.
- TANSEL Selahattin: (1991). Mondros’tan Mudanya’ya Kadar I, İstanbul.
- YERASİMOS Stefanos: (1988-1989). “Pontus Meselesi, (1912-1923)”, Toplum ve Bilim, No: 43-44, (Güz-Kış), s. 50-56
- YERASİMOS Stefanos: (2000). Türk-Sovyet İlişkileri, İstanbul.